

Łukasz Musiaka

Uniwersytet Łódzki
Wydział Nauk Geograficznych
lukasz.musiaka@geo.uni.lodz.pl

Przestrzenne aspekty procesu rewitalizacji miast mazurskich a percepcja mieszkańców

Zarys treści: Charakterystyczną cechą morfologii miast mazurskich, oprócz zabytkowej architektury i układów przestrzennych, jest znaczna skala zniszczeń z II wojny światowej oraz spuścizna odbudowy socjalistycznej. Po roku 1989 w nowych realiach społeczno-gospodarczych podjęte zostały działania naprawcze. Głównym celem artykułu, oprócz charakterystyki rewitalizacji i rewaloryzacji miast regionu, jest poznanie opinii ich mieszkańców na temat tych procesów. Do analizy wytypowano sześć miast mazurskich, o różnej skali zniszczeń wojennych, form przebudowy oraz rewitalizacji. Podstawowym materiałem analitycznym są wywiady pogłębione z mieszkańcami. Respondenci pozytywnie oceniają stopniową poprawę estetyki i funkcjonalności przestrzeni miejskiej, jednocześnie zwracając uwagę na nieład przestrzenny, skutki okresu socjalizmu oraz współczesne bariery rozwoju.

Słowa kluczowe: Mazury, rewitalizacja, rewaloryzacja, percepcja, badania jakościowe

Wprowadzenie

Województwo warmińsko-mazurskie, bogate w walory przyrodnicze i kulturowe, należy do najślabiej zainwestowanych w kraju (Suchta i in. 2007). Nie zmienił tego ani okres PRL, ani 30 lat najnowszej historii. Region ten nadal uważany jest za położony na peryferiach życia gospodarczego Polski (Bogdański 2019). Stosunkowo niska ranga województwa na mapie gospodarczej kraju przekłada się na ograniczone perspektywy rozwojowe, jakość życia mieszkańców, słaby poziom infrastruktury i fizjonomię miast (Potencjał miast województwa... 2018). Trudną sytuację próbuje się ratować m.in. poprzez opracowywanie i wdrażanie lokalnych programów rewitalizacji (LPR). Celem artykułu jest poznanie opinii mieszkańców wybranych miast województwa warmińsko-mazurskiego na temat zachodzących od czasów transformacji ustrojowej przemian przestrzennych, ze szczególnym uwzględnieniem procesów rewitalizacji i rewaloryzacji. W artykule skupiono się jedynie na zagadnieniach rewitalizacji w aspekcie przestrzennym (fizjonomia

i morfologia miast), w ograniczonym zakresie podejmując analizę kwestii społecznych i funkcjonalnych. Za cel pomocniczy uznano określenie znaczenia skali zniszczeń z okresu II wojny światowej dla współczesnych procesów rewitalizacji. Jako wprowadzenie do analizowanej tematyki dokonano krótkiej charakterystyki LPR obszaru badań. Do analizy wytypowano sześć miast z terenu historycznych Mazur o różnej skali zniszczeń wojennych, formach socjalistycznej przebudowy oraz współczesnych przemian przestrzennych i rewitalizacji. Aby zgromadzić odpowiedni materiał analityczny, w nawiązaniu do teorii ugruntowanej zastosowano metodę badań jakościowych. Nie formułowano hipotez badawczych a wnioski były opracowywane w trakcie badania. Metoda jakościowa, stosunkowo rzadko stosowana na gruncie geografii (Szafrńska 2003, Runge 2007), została wybrana ze względu na możliwość pozyskania znacznie szerszego i pełniejszego zakresu informacji, niż byłoby to możliwe za pomocą badań ilościowych. Ze względu na jakościowy charakter badań i obraną tematykę, autor sytuuje analizę na gruncie geografii percepcji (Rykiel 1991, Mordwa 2003, Tobiasz-Lis 2014). Percepcja, czyli organizacja i interpretacja wrażeń zmysłowych w celu zrozumienia otoczenia, w artykule uważana jest za element procesu doświadczania i wartościowania przestrzeni, wpływającego na ludzkie zachowania i stany emocjonalne (Tobiasz-Lis 2014, s. 128). Percepcja przestrzeni, w tym przestrzeni miejskiej, określa nie tylko odbiór bodźców zmysłowych, ale dotyczy także sfery poznania, oznaczając całokształt związanych ze środowiskiem doświadczeń człowieka (Słodczyk 2003).

Wywiady półustrukturyzowane (*semi-structure*) zrealizowane były w lipcu 2019 r. przez odpowiednio poinstruowanych i przeszkolonych studentów geografii i gospodarki przestrzennej Uniwersytetu Łódzkiego. Wywiad składał się z dwóch zasadniczych elementów. Pierwszy dotyczył przemian morfologicznych miast do roku 1989. Drugi, częściowo wykorzystany w prezentowanym artykule, odnosił się do percepcji mieszkańców w zakresie przemian przestrzennych, procesów rewitalizacji i rewaloryzacji od czasu transformacji do współczesności. Dobór próby miał charakter celowy, dostępnościowy. Badanie testowe wykonano w Giżycku na grupie trzech osób. Łącznie zebrano 62 wywiady, 2 z nich odrzucono, co w efekcie pozwoliło na uzyskanie po 10 wywiadów w każdym z badanych miast. Wnioskowanie na podstawie zgromadzonego materiału na szerszą skalę należy określić jako ograniczone, jednakże reprezentatywność tego typu badań nie jest głównym problemem metodologicznym. Według Olejnik i in. (2018 s. 117), w przypadku zagadnień, które wiążą się z bardzo podobnym zbiorem doświadczeń, wystarczy przeprowadzić kilka wywiadów w jednym segmencie, przy czym liczba wszystkich zebranych wywiadów (w całym badaniu), nie powinna być mniejsza niż 20–30. Ze względu na przyjętą tematykę, najliczniejszą grupę badawczą tworzyły osoby powyżej 50 roku życia (77% ankietowanych). Zdaniem autora, osoby takie z własnego doświadczenia mogły w pełni ocenić proces przemian przestrzennych miast po roku 1989 i przynajmniej częściowo porównać go z minionym okresem socjalizmu. Wśród badanych 48% stanowiły kobiety, a 52% mężczyźni z wykształceniem podstawowym (18%), zawodowym (8%), średnim (43%) i wyższym (30%). Długość rozmów odbywanych z respondentami na obszarze śródmiejskim i większych osiedli mieszkaniowych wahała się między pół

a półtorej godziny. Wywiad realizowany był w formie rozmowy, przede wszystkim w oparciu o pytania otwarte. Pytania zamknięte z zastosowaniem skali porządkowej zestawiono z danymi o charakterze jakościowym w celu ich weryfikacji. W trakcie analizy zebranego materiału wykorzystano zarówno podejście jakościowe, prezentując wnioski w formie opisu, jak i metody ilościowe (Runge 2007, Silverman 2009). Starano się kwantyfikować i dokonywać syntezy zebranych wypowiedzi celem porównania opinii mieszkańców badanych miast. W analizie zastosowano własny sposób kodowania treści. W artykule wykorzystano również materiały źródłowe w postaci lokalnych programów rewitalizacji, strategii rozwojowych i raportów, informacje zawarte na oficjalnych stronach internetowych badanych miast i Regionalnego Programu Operacyjnego, dane z Banku Danych Lokalnych GUS, Biuletynu Informacji Publicznej i inne.

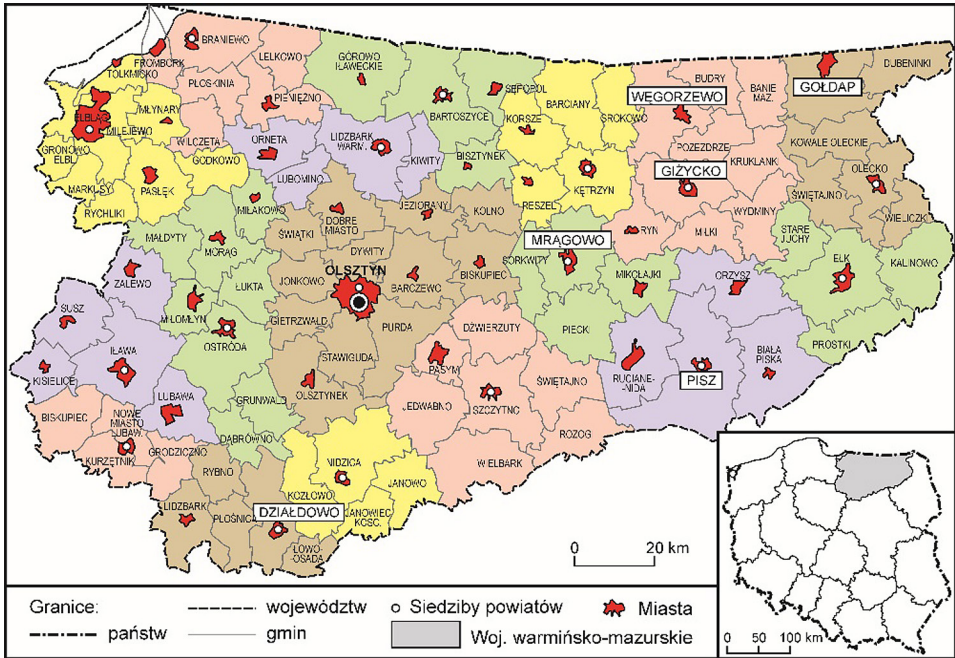
Obszar badań

Do badania wybrano 6 miast powiatowych z województwa warmińsko-mazurskiego, leżących w obrębie historycznych Mazur. Pod względem liczby ludności są to ośrodki małe i średniej wielkości, mieszczące się w przedziale między 10 a 30 tys. mieszkańców. Położenie administracyjne wytypowanych ośrodków zaprezentowano na rycinie 1. Charakteryzują się one odmiennym poziomem rozwoju bazy ekonomicznej oraz funkcji turystycznej. Borykają się ze zróżnicowanymi problemami przestrzennymi, a w konsekwencji potrzebami w zakresie rewaloryzacji i rewitalizacji. W tabeli 1 przedstawiono skalę zniszczeń wojennych oraz wybrane informacje na temat współczesnych cech przestrzennych i społeczno-gospodarczych badanych ośrodków. Działdowo i Mrągowo zostały zniszczone w stosunkowo niewielkim stopniu, dzięki czemu zachowały znaczną ilość zabytkowej tkanki i przedwojennego rozplanowania przestrzennego. Na przeciwnym

Tabela 1. Wybrane wskaźniki społeczno-gospodarcze badanych miast

Miasto	Skala zniszczeń po II wojnie światowej %	Liczba ludności (2019)	Powierzchnia ha (2019)	Stopa bezrobocia % (2017)	Dochody budżetu ogółem (PLN) wg projektu na 2020	Dochody budżetu na 1 mieszk. (PLN) wg projektu na 2020	Podmioty gospodarki narodowej wg rejestru REGON (2019)
1	2	3	4	5	6	7	8
Działdowo	20	21 279	1147	12,7	112 431 741	5284	1858
Mrągowo	40	21 656	1481	10,5	118 714 925	5482	2515
Giżycko	50	29 335	1372	9,8	148 988 705	5079	3526
Pisz	70	19 277	1008	14,4	145 048 236	7524	1864
Węgorzewo	80	11 328	1088	18,7	79 077 460	6981	1101
Gołdap	90	13 716	1720	10,5	115 882 718	8449	1451

Źródło: opracowanie własne na podstawie: kolumna 2 – Wysocki (2009); 3, 4, 8 – Bank Danych Lokalnych GUS; 5 – Portal Polska w liczbach; 6, 7 – Biuletyn Informacji Publicznej.

Ryc. 1. Położenie badanych miast na tle podziału administracyjnego województwa warmińsko-mazurskiego
Źródło: opracowanie własne.

biegunie znajduje się bardzo zniszczone Węgorzewo, z chaotyczną zabudową śródmieścia, w którym obecnie brakuje historycznego centrum. Najbardziej zniszczona Gołdap została po wojnie niemal zupełnie przebudowana. Miejsce dawnej starówki zajęły bloki mieszkalne z okresu socjalizmu i zabudowa współczesna. Wybrane miasta charakteryzują się różną skalą bezrobocia, problemów rozwoju gospodarczego i demograficznego. Według raportu Warmińsko-Mazurskiego Biura Planowania Przestrzennego, w łącznej klasyfikacji dziewiętnastu ośrodków powiatowych w sferze demograficznej, gospodarczej i społecznej, badane miasta zostały zaklasyfikowane do trzech kategorii. Mrągowo i Giżycko to ośrodki miejskie III poziomu, wykazujące rosnący potencjał rozwojowy zarówno w sferze społecznej, jak i gospodarczej, dobrą dostępność komunikacyjną, wysoki poziom przedsiębiorczości, rozwoju turystyki oraz aktywności inwestycyjnej.

Miasta IV poziomu charakteryzują się rosnącym potencjałem rozwojowym – Działdowo, a ośrodki przeciętne nie w pełni wykorzystują istniejące możliwości – Gołdap. Miasta V poziomu, zajmujące ostatnie miejsce w hierarchii, to Węgorzewo i Pisz z niekorzystną sytuacją społeczną, gospodarczą i demograficzną, wymagające wsparcia rozwojowego (Potencjał rozwoju miast... 2018, s. 24). Według raportu o potencjale i funkcjach miast województwa warmińsko-mazurskiego, badane miasta w 2017 r. osiągnęły następujący poziom syntetycznego wskaźnika rozwoju społeczno-gospodarczego (w kolejności wg uzyskanej pozycji):

średni – Mrągowo, niski – Działdowo, Giżycko, Pisz, Gołdap, bardzo niski – Węgorzewo¹ (Analiza relacji funkcjonalno-przestrzennych... 2019, s. 65). W tabeli 1 zaprezentowano kilka wskaźników przestrzennych i społeczno-gospodarczych analizowanych miast. Część badanych ośrodków w znacznym stopniu korzysta z turystyki. Pod względem rozwinięcia funkcji turystycznej zdecydowanie przoduje Mrągowo oraz Giżycko, bazujące na walorach przyrodniczych i kulturowych oraz rozwiniętej infrastrukturze turystycznej, w tym służącej uprawianiu różnych form turystyki aktywnej, jak żeglarstwo i inne sporty wodne. W mniejszym zakresie z turystyki korzysta Węgorzewo jako baza sportów wodnych oraz Gołdap ze swoim uzdrowiskiem i infrastrukturą narciarską na Pięknej Górze.

W Gołdapi znajduje się także drogowe przejście graniczne z obwodem kaliningradzkim. Pisz ma charakter miasta tranzytowego i zaplecza dla miejscowości obsługujących żeglarzy. Z kolei Działdowo może zaoferować m.in. przedwojenną zabudowę śródmieścia i gotycki zamek.

Procesy rewitalizacji i rewaloryzacji

Rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich w Polsce sięga lat 90. XX w. W pierwszej fazie rozwoju wynikała z konieczności rozwiązania problemów przestrzenno-funkcjonalnych odziedziczonych po okresie socjalizmu i błędach transformacji ustrojowej (Dembicka-Niemiec, Szafranek 2016). Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej, dzięki nowym mechanizmom finansowym, rewitalizacja polskich miast uzyskała charakter powszechny. Z czasem nastąpiła trwająca do dziś ewolucja projektów od nastawionych w dużej mierze na rewaloryzację zabudowy do wielopłaszczyznowych programów gospodarczych, infrastrukturalnych, społecznych i przestrzennych (Kaczmarek 2015). W województwie warmińsko-mazurskim rewitalizacja rozpoczęła się od dużych ośrodków i miast turystycznych (Gimbut 2006). Ciekawym przykładem miasta, gdzie testowano nowe sposoby rewitalizacji i odbudowy tkanki miejskiej jeszcze od lat 80. XX w. jest Elbląg. Zastosowano tam metodę retrowersji, czyli rekonstrukcji zabudowy w nowym kształcie, ale w nawiązaniu do historycznej formy. Więcej na ten temat pisze Lubocka-Hoffmann (2004, 2008). Pierwszym etapem systemowego wdrażania projektów rewitalizacji w województwie warmińsko-mazurskim był okres finansowania Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego (ZPORR) w latach 2004–2006. W kolejnym okresie finansowania w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego „Warmia i Mazury 2007–2013” widoczny był wzrost zainteresowania problematyką urbanizacji, polityki miejskiej, zrównoważonego rozwoju miast, gospodarki przestrzennej. Wiele uwagi poświęcono także aktywizacji przedsiębiorczości, innowacyjności, niwelacji nierówności społecznych i bezrobocia, podnoszeniu atrakcyjności turystycznej, łączeniu miast w sieci czy rozwojowi gospodarki opartej na wiedzy. Największe finansowe

¹ Bardziej szczegółowe informacje o sferze demograficznej, gospodarczej i społecznej miast dostępne są m.in. w przytoczonych raportach.

wsparcie uzyskały projekty „Rewitalizacja miast” i „Humanizacja blokowisk”, a także „Restrukturyzacja terenów powojkowych i przemysłowych” (Farel-nik 2013). W najnowszym okresie finansowania w ramach RPO województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2014–2020 wyróżniono 12 osi priorytetowych: 1. Inteligentna gospodarka Warmii i Mazur, 2. Kadry dla gospodarki, 3. Cyfrowy region, 4. Efektywność energetyczna, 5. Środowisko przyrodnicze i racjonalne wykorzystanie zasobów, 6. Kultura i dziedzictwo, 7. Infrastruktura transportowa, 8. Obszary wymagające rewitalizacji, 9. Dostęp do wysokiej jakości usług publicznych, 10. Regionalny rynek pracy, 11. Włączenie społeczne, 12. Pomoc techniczna. Największe środki przeznaczono na realizację osi 1, 4 i 7 (<https://rpo.warmia.mazury.pl/>; dostęp: 21.03.2020). W województwie o słabym rozwoju gospodarki i znaczących problemach społeczno-demograficznych potrzeby w zakresie działań rewitalizacyjnych są ogromne. Według „Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do 2025 roku” kryzysowe obszary miejskie mają następujące „słabości”: spadek liczby ludności (w zdecydowanej większości miast, głównie na skutek migracji), spadek liczby miejsc pracy (w znacznej części ośrodków), w dużej części miast zahamowane procesy rozwoju budownictwa mieszkaniowego, mała atrakcyjność inwestycyjna znacznej liczby ośrodków (w ujęciu krajowym), brak lub mała liczba miejsc noclegowych w niektórych gminach, bardzo zróżnicowana aktywność społeczna (imprezy, frekwencja wyborcza itp.) (Strategia rozwoju... 2013, s. 67). Według aktualizacji tego dokumentu, opracowanej w marcu 2019 r., a więc sześć lat od momentu utworzenia strategii, parametry rozwoju społeczno-gospodarczego i dostępności komunikacyjnej województwa znacząco się poprawiły, a wdrażane programy rewitalizacji przynoszą wyraźne efekty. Od 1999 r. do województwa trafiło ze środków unijnych prawie 26 mld zł. Pod względem wielkości środków finansowych przeznaczanych na projekty rewitalizacyjne (zarówno unijnych, państwowych, jak i środków własnych samorządów) województwo-warmińsko-mazurskie w podziale na województwa w kolejnych okresach finansowania zajmowało następujące miejsca – 12, 3 i obecnie 8 (Kołsut 2017).

W 2004 r. wartość PKB *per capita* w województwie warmińsko-mazurskim stanowiła 38% średniej unijnej, a do roku 2015 odsetek ten wzrósł do 49%. Szacuje się, że połowa tej luki rozwojowej została wypełniona dzięki funduszom europejskim (Założenia Aktualizacji... 2019, s. 6). Mimo pozytywnych zmian dynamika wzrostu innych regionów kraju jest na tyle duża, że Warmia i Mazury ciągle znajdują się w końcówce zestawień gospodarczych w Polsce. Pogłębiającym się problemem jest również emigracja młodych ludzi (Analiza relacji funkcjonalno-przestrzennych... 2019).

Obecnie najpopularniejszą formą wdrażania programów rewitalizacji są LPR. Według raportu o stanie rewitalizacji polskich miast, aż 96,3% ośrodków województwa warmińsko-mazurskiego ma opracowane takie programy, co jest najwyższym wskaźnikiem w kraju (Jarczewski, Kułaczowska 2019, s. 31). Oprócz dokumentów dla poszczególnych miast i gmin warto wspomnieć ciekawą inicjatywę promocyjną i rozwojową o nazwie Cittaslow (Cittaslow – inna strona nowoczesności 2020). Do sieci należy 20 miast z województwa warmińsko-mazurskiego

(w tym Działdowo i Gołdap), co daje największą koncentrację ośrodków w kraju. W ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego miasta regionu zrzeszone w organizacji opracowały „Ponadlokalny Program Rewitalizacji”. Działania takie mają na celu zacieśnienie współpracy w zakresie zdobywania środków finansowych, promocji i kooperacji na różnych płaszczyznach społeczno-gospodarczych (Szczepańska, Świdzki 2017).

Analiza dokumentów rewitalizacyjnych z dwóch ostatnich okresów finansowania pozwoliła wyróżnić procesy realizowane w przestrzeni miejskiej badanych ośrodków (zarówno w skali urbanistycznej, jak i architektonicznej). Należą do nich m.in.: inwestycje w infrastrukturę komunalną, termomodernizacja budynków, podwyższanie standardu technicznego budynków użyteczności publicznej, odnawianie fasad zabudowy śródmiejskiej, nowe rozwiązania komunikacyjne (obwodnice, przebudowa ulic centrum i przedmieść, modernizacja i budowa ciągów pieszych, parkingów), zmiana nawierzchni placów rynkowych, wprowadzanie i wymiana elementów małej architektury, inwestycje w obiekty oraz tereny spacerowe i rekreacyjne, rewitalizacja blokowisk i terenów zieleni miejskiej, rewaloryzacja i rewitalizacja zabytkowej tkanki miejskiej, rewitalizacja obiektów pomilitarnych i przemysłowych. W miastach o atrakcyjnym położeniu przyrodniczym, nad rzekami i jeziorami, inwestuje się w rozbudowę infrastruktury dla uprawiania sportów wodnych, budowę i modernizację promenad, terenów rekreacyjnych i przeznaczonych do uprawiania turystyki aktywnej (szczególnie Mrągowo, Giżycko, Pisz). Pojawiają się także realizacje i projekty modernizacji, a nawet częściowej rekonstrukcji zabytkowych obiektów (Giżycko, Działdowo, Pisz). Wybór informacji i najnowszych projektów rewaloryzacji i rewitalizacji tkanki miejskiej w badanych ośrodkach zaprezentowano w tabeli 2.

Tabela 2. Wybrane informacje o lokalnych programach rewitalizacji badanych miast

Miasto	Okres aktualnego LPR	Budżet aktualnego LPR	Wybór projektów aktualnego LPR
Działdowo	2015–2020	43 857 285	1. Nadanie nowych funkcji społecznych budynkowi po byłych Koszarach Wojskowych. 2. Rewitalizacja przestrzeni publicznej i nadanie nowych funkcji obszarowi Starego Miasta. 3. Zagospodarowanie gotyckiej części Zamku Krzyżackiego. 4. Rewitalizacja – park Honorowych Dawców Krwi
Mrągowo	2016–2023	71 610 000	1. Przebudowa i adaptacja zabytkowego magazynu uzbrojenia na Centrum Aktywności Lokalnej. 2. Rewitalizacja w oparciu o zagospodarowanie zielonych przestrzeni publicznych miasta. 3. Rewitalizacja Targowiska Miejskiego. 4. Remont i przebudowa moło. 5. Modernizacja Stadionu Miejskiego
Giżycko	2016–2023	83 740 767	1. Rewitalizacja parku przy ul. Gdańskiej. 2. Zagospodarowanie placu Józefa Piłsudskiego. 3. Rewitalizacja przestrzeni miejskiej przyczyniającej się do zwiększenia jakości życia mieszkańców. 4. Zagospodarowanie przestrzeni miejskiej sprzyjającej aktywnemu spędzaniu czasu poprzez budowę boisk, skoczni, siłowni zewnętrznych

Miasto	Okres aktualnego LPR	Budżet aktualnego LPR	Wybór projektów aktualnego LPR
Pisz	2016–2023	24 497 037	1. Zagospodarowanie terenu parku miejskiego w Pisz. 2. Rewitalizacja budynków mieszkalnych położonych przy ul. Wyzwolenia i placu Daszyńskiego (pierzeja zachodnia). 3. Rozbudowa i modernizacja stadionu sportowego
Węgorzewo	2017–2020	56 946 800	1. Adaptacja dworca kolejowego do pełnienia funkcji kulturalno-społecznych. 2. Rewaloryzacja parku przy ul. Stefana Jaracza. 3. Modernizacja i renowacja stacji kolejowej Węgorzewo i obiektów towarzyszących. 4. Rewitalizacja kolejowej wieży ciśnień
Gołdap	2016–2020	49 027 600	1. Urządzenie nabrzeża jeziora Gołdap. 2. Budowa kompleksu sportowo-rekreacyjnego. 3. Remont zabytkowego kościoła pw. NMP Matki Kościoła wraz z zakupem organów i rewitalizacja oraz częściowa odbudowa zabytkowego budynku przykościelnego wraz z zagospodarowaniem terenu. 4. Modernizacja stadionu

Źródło: opracowanie własne na podstawie lokalnych programów rewitalizacji badanych miast.

Wyniki badań jakościowych

Osoby, z którymi przeprowadzono wywiady, zostały poproszone o wyrażenie swojej opinii na temat przekształceń przestrzennych analizowanego okresu, ze szczególnym uwzględnieniem procesów rewitalizacji wybranych miast. Wywiady odbywały się w ten sposób, aby zagadnienia historyczne stanowiły wstęp do oceny aktualnej sytuacji oraz tworzyły szerszą perspektywę omawianych zjawisk i procesów. Jedno z ważniejszych pytań dotyczyło wyboru najlepszego okresu w powojennej historii miasta zamieszkania. Respondenci najczęściej wskazywali na okres „współczesny” (24% odpowiedzi), a łączna pozytywna ocena czasu od przystąpienia Polski do Unii do współczesności pojawiła się wśród 55% wypowiedzi. Według badanych osób procesy rewitalizacji i rewaloryzacji znacząco wpłynęły na funkcjonowanie miast regionu oraz jakość życia mieszkańców: „(...) zdecydowanie najlepiej oceniam lata współczesne, po 2004 r. dofinansowanie z UE zmieniło dosłownie wszystko w tym mieście na plus (...)” (emerytowana nauczycielka, 74 lata, Mrągowo). Drugi wyróżniający się okres (12% wskazań) to dekada lat 70., co można tłumaczyć zintensyfikowaniem inwestycji pod rządami Edwarda Gierka. Respondenci (osoby starsze) wspominali budowę zakładów pracy i mieszkań w tym czasie: „(...) po wojnie nie było osiedli żadnych, wszystko zbudowane zostało za komuny. Miasto było zrujnowane, dopiero w latach 70. coś się ruszyło (...)” (emeryt, 65 lat, Pisz). Ocena socjalizmu była jednakże w większości negatywna: „(...) ten okres oceniam źle, powstała duża, szara zabudowa, miasto stało się ponure” (emerytowana sprzedawczyni, 73 lata, Gołdap). Bardziej krytycznie wypowiadali się młodszy respondenci, którzy nie byli naoczniymi świadkami zachodzących przemian: „(...) za czasów PRL miasto przeżywało swój najgorszy okres, w Węgorzewie praktycznie nie ma historycznego centrum,

a zabudowa powstała podczas tego okresu nie ma żadnej wartości estetycznej” (urzędniczka, 37 lat, Węgorzewo).

Bardzo ważnym elementem badania była próba oceny współczesnych warunków życia w miastach. Respondentów poproszono o ocenę następujących parametrów: wygląd, estetyka miasta; bezpieczeństwo; dostępność usług; komunikacja publiczna; atrakcyjność turystyczna; możliwości rozrywki i rekreacji. Każdej z podanych kategorii można było przyznać rangę od 1 do 5 (1 – ranga najniższa, 5 – najwyższa). Najlepsze noty (łącznie rangi 5 i 4) badane osoby przyznały w Mrągowie (49% wszystkich odpowiedzi) i Giżycku (47%). W pozostałych miastach oceny te kształtowały się następująco: Węgorzewo 39%, Działdowo 36%, Gołdap 30% i Pisz 25%. Generalna refleksja na temat kondycji miast regionu jest bolesna: „(...) uważam, że Ziemie Odzyskane są zaniedbane. Olsztyn jest miastem wojewódzkim, dlatego ma się trochę lepiej, tak samo miasta turystyczne, w innych miejscowościach jest bardzo ciężko (...)” (emerytowana szwaczka, 82 lata, Działdowo). Pod kątem realizacji założonych celów badania warto nieco szerzej omówić ocenę wyglądu i estetyki miast (ryc. 2). Sumarycznie najwyższych ocen (5 i 4) było razem 74%. Rangę 3 przyznało 23% respondentów, rangę 2 jedynie 3%, najniższa nota nie została wystawiona. Najlepiej wygląd miasta (łącznie na 5 i 4) oceniono w Mrągowie, Giżycku i Węgorzewie (90% odpowiedzi). W Gołdapi (70%) i Działdowie (66%) również odnotowano wysokie wskaźniki. Najślabiej w tym zestawieniu wypadł Pisz – 42%. Należy zauważyć, że najlepiej ocenione miasta mają bardzo atrakcyjne położenie krajobrazowe i przyrodnicze, stawiają na rozwój turystyki i bardzo dbają o estetykę przestrzeni publicznej. Dodatkowo Mrągowo i Giżycko to miasta, gdzie przetrwało sporo zabudowy przedwojennej. Zwracano także uwagę na obszary wewnątrz miast o najwyższej estetyce, jako ulubione miejsce spędzania wolnego czasu i rekreacji: „(...) pasaż jest najbardziej zadbane oraz ściśle centrum (pracownik biurowy, 44 lata, Giżycko)”; „(...) powstaje teraz mały port przy rzece. Tutaj gdzie jesteśmy, jest plac zabaw i chętnie przychodzę tu z wnuczkiem, na spacer i posiedzieć” (emerytowany palacz, 67 lat, Pisz). W Węgorzewie duże znaczenie ma położenie nad Węgorapą, Kanałem Węgorzewskim i w niedalekiej odległości od jeziora Święcajty i Mamry. W Gołdapi oceny podnosi obszar uzdrowiska i tereny nad Zalewem nad Ustroniem oraz jeziorem Gołdap: „dużo ludzi tu przyjeżdża na wakacje. Raczej przyciąga ich jezioro, Piękna Góra oraz tętnie a nie zabudowa” (przedsiębiorca, 69 lat, Gołdap). Istotne dla oceny estetyki przestrzeni miejskiej są także zrealizowane do tej pory projekty rewitalizacyjne, szczególnie na obszarze placów rynkowych i terenach zieleni. „(...) miasto mi się podoba, ciągle coś odnawiają, a ruiny rozbierają więc wygląda bardzo fajnie” (emerytowany murarz, 74 lata, Mrągowo). Dość krytycznie oceniano za to estetykę zabudowy PRL. Głównie w Gołdapi i Pisz: „Zabudowa nie jest zbyt ładna, w większości nie podoba się mieszkańcom, sam beton, ta architektura nie jest przyjazna. Przed wojną architektura niemiecka miała swój urok” (Gołdap pracownica sklepu, 25 lat); „(...) bloki są brzydkie, Florencja to to nie jest” (przedsiębiorca, 69 lat, Gołdap).

Kolejnym tematem rozmów była ocena kierunków rozwoju przestrzennego miasta po 1989 r. (ryc. 2). Odpowiedzi, które zakwalifikowano jako ocenę dobrą,

przyznało 40% badanych, średnią 11%, a złą 6%. Pozostałe osoby nie miały zdania bądź nie potrafiły udzielić odpowiedzi, gdyż w większości wypadków nie zastanawiały się wcześniej nad tym zagadnieniem. Postawione pytanie często było zaskoczeniem. Najlepsze oceny przyznano w Działdowie i Mrągowie (po 50% badanych), a także w Giżycku i Piszcu (40%). Dobre oceny wiązały się z ogólną pozytywną oceną rozwoju przestrzennego i funkcjonalnego miast, rozwojem dostępności komunikacyjnej, zaprzestaniem budowy osiedli blokowych okresu socjalizmu. Co nie dziwi, w miastach bardzo zniszczonych i przebudowanych ocena rozwoju przestrzennego wypadła najslabiej (30% głosów krytycznych

Ryc. 2. Struktura procentowa odpowiedzi respondentów na temat oceny procesów przestrzennych i rewitalizacji badanych miast

Źródło: opracowanie własne.

w Węgorzewie i Gołdapi). Respondenci zwracali uwagę na zjawisko chaosu przestrzennego i rozlewania się miast: „(...) według mnie tereny w centrum są źle zaplanowane, zabudowa nie przypomina zabudowy śródmiejskiej, powstają nowe budynki na peryferiach, przez co miasto się rozlewa, a to zły proces” (urzędnik 34 lata, Węgorzewo).

Respondentów zapytano także o ocenę obecnego stanu zabudowy swoich miast (ryc. 2). Ponad połowie (52%) badanych podoba się obecna zabudowa i dobrze oceniają jej stan zachowania, ale padło także sporo głosów (23%), które oceniają ją krytycznie. Najwyższe noty przyznali swojemu miastu mieszkańcy Pisz (80% badanych dobrze ocenia obecną zabudowę, 10% ma odmienne zdanie) oraz Mrągowo (70% do 20%). Nieco mniejsze wskaźniki osiągnięto w Giżycku i Działdowie (50% wobec 10%) i Gołdapi (60% wobec 40%). Najślabiej oceniono zabudowę w Węgorzewie (10% na tak, 50% na nie). Wysokie noty Pisz należy wiązać z rewitalizacją placu rynkowego i zabudowy przyrynkowej, uporządkowaniem nabrzeża rzeki Pisy i budową portu rzeczno-jeziornego, a także remontem elewacji blokowej zabudowy centrum, co znacząco podniosło walory estetyczne miasta: „(...) mieszkam tutaj od 1967 roku. Teraz jest znacznie lepiej, Pisz podoba mi się. Wszystko jest odnowione. W mieście ogólnie czysto jest (...)” (hodowca, 66 lat, Pisz). W Gołdapi, Pisz i Węgorzewie pojawiały się głosy krytykujące formę i skalę współczesnej zabudowy: „(...) często ludzie przesadzają, budując wielkie i nowoczesne budynki, w niestandardowych kolorach” (emerytowana księgowa, 64 lata, Gołdap). Zwracano także uwagę na dysonanse architektoniczne i urbanistyczne: „(...) zabudowa zmienia się zbyt radykalnie i nie nawiązuje do pierwotnego założenia. Zabudowa powinna być dopasowana do reszty pierzei, np. budynek Rossmanna jest plombą, co jest dobre, jego architektura jest już nowsza, co nie jest złe, ale jego kolorystyka (szary i czerwony) kojarzy się np. z magazynem gdzieś na obrzeżach miasta. Chciałbym, żeby budynki w centrum nawiązywały do zabudowy historycznej, a nowsza zabudowa powstawała na obrzeżach” (muzealnik, 47 lat, Węgorzewo). Zwracano także uwagę na konieczność ujednoczenia zabudowy: „widać różnice w niektórych miejscach, gdzie stara zabudowa jest wymieszana z nowymi blokami i domami jednorodzinnymi, powinno się wprowadzić ujednoczenie takiej zabudowy (...)” (emerytowana księgowa, 64 lata, Gołdap). Głosy takie pojawiały się zarówno w miastach o rozwiniętej funkcji turystycznej (Mrągowo, Giżycko), jak i najbardziej zniszczonych i przebudowanych (Węgorzewo, Gołdap, Pisz). Odbudowa miasta i przywrócenie mu chociaż w części historycznego wyglądu ma duże znaczenie nie tylko dla jego fizjonomii, ale także dla identyfikacji i tożsamości lokalnej mieszkańców: „przed wojną architektura była bardziej atrakcyjna, bardziej bym się wówczas z taką zabudową identyfikowała. Według mnie powinno odbudowywać się miasto w duchu historycznym, ponieważ to znacznie przyczyniłoby się do poprawy miasta” (emerytowana nauczycielka, 78 lat, Giżycko).

Kontynuując wątek problemów przestrzennych, z jakimi borykają się miasta, zapytano respondentów, czy dostrzegają tereny zdegradowane w mieście (ryc. 2). 43% badanych twierdzi, że w ich mieście istnieją takie obszary, 47% nie potrafi ich zlokalizować. Najmniej obszarów zdegradowanych zauważono w Mrągowie,

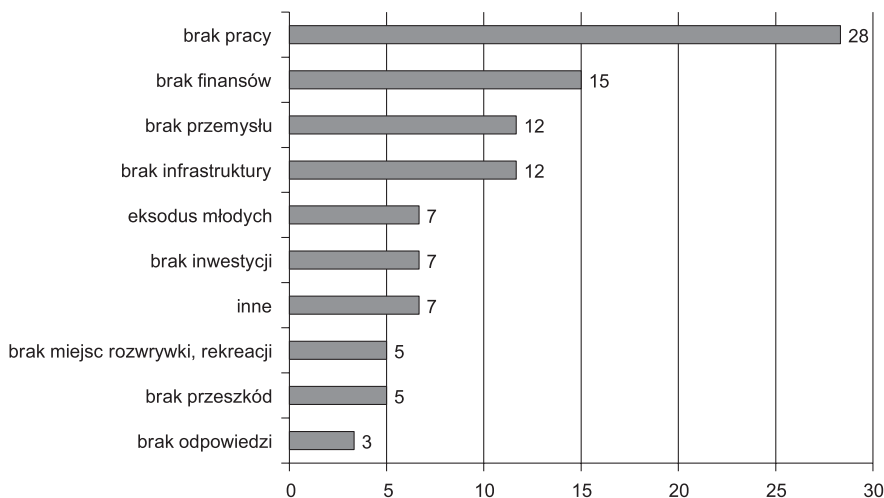
a najwięcej w Pisz. W pozostałych miejscowościach oceny były wyrównane. Respondenci zwracali uwagę, że tereny wokół rynków są zadbane, natomiast gorsza sytuacja jest poza ścisłym centrum, na obszarach przemysłowych i na przedmieściach: „Zabudowa poza starówką wymaga odnowy, zwłaszcza na ulicy Kolejowej, są tam ładne budynki, ale w złym stanie technicznym (...)” (muzealnik, 28 lat, Działdowo) oraz wewnątrz działek miejskich, nawet w najwyższej ocenionych pod względem estetyki miastach: „(...) tyły budynków i place za budynkami wymagają rewitalizacji” (pracownik informacji turystycznej, 39 lat, Mrągowo).

Respondentów poproszono także o ocenę działania lokalnych władz w kontekście rewitalizacji i funkcjonowania miasta (ryc. 2). Aż 72% badanych dobrze ocenia lokalny samorząd, a jedynie 10% odpowiedzi można zaklasyfikować jako negatywne. Wątpliwości w jednoznacznej ocenie miało 8% badanych. Pozostali respondenci nie mieli zdania bądź nie chcieli udzielić odpowiedzi na to pytanie. Najwyższe noty przyznano administracji w Działdowie i Gołdapi (90% wszystkich odpowiedzi), ale także w Giżycku (80%) i Węgorzewie (70%). Nieco niższe w Pisz i Mrągowie (60%): „(...) w mieście ogólnie czysto jest. Jestem zadowolony z naszych władz. Widać, że nasz burmistrz coś robi. Wszystko jest odnowione i ładne. Plany są dobre i czekam na dalszą ich realizację” (66 lat, hodowca, Pisz). Respondenci podkreślali nie tylko skuteczność w działaniu i namacalne, wizualne zmiany w mieście, kontynuację rozpoczętej rewitalizacji, ale także zmianę podejścia do obywateli: „bardzo dobrze oceniam obecne władze, burmistrz jest dobrym człowiekiem, czasami przyjdzie do parku i rozmawia z ludźmi, zawsze się uśmiechnie i przywita. Poprzedni burmistrz zostawił miasto zadłużone na ogromną kwotę, ale obecny postawił miasto na nogi” (emerytowana kucharka, 73 lata, Gołdap). Tak duży odsetek pozytywnych ocen daje silną legitymację samorządom do prowadzenia dalszych działań rewitalizacyjnych

Respondenci zapytani o opinię na temat rewitalizacji swojego miasta w 47% dobrze ocenili ten proces (ryc. 2). Jedynie 3% badanych osób miało zastrzeżenia, a 8% wystawiło ocenę negatywną. 26% nie ma określonego zdania w tej kwestii, a 16% nie udzieliło odpowiedzi. Najlepiej rewitalizację oceniono w Mrągowie i w Pisz (80% badanych): „(...) powstaje wiele deptaków i remontów ulic, ruiny znikają (...) rynek i plaża wyglądają bardzo ładnie” (emerytowana pielęgniarka, 68 lat, Mrągowo), „teraz nareszcie coś się ruszyło, jest coraz lepiej od 2018 roku. Wokół rynku jest super. Następuje coraz częściej remont ulic” (emerytowany pracownik produkcji, 65 lat Pisz). Wysoko oceniono także Giżycko i Działdowo (70%), co można tłumaczyć dużymi inwestycjami w infrastrukturę turystyczną i estetykę miasta (Giżycko) oraz widocznymi efektami prowadzonej rewitalizacji centrum (Działdowo). Najwięcej głosów krytycznych i niezdecydowanych odnotowano w Gołdapi i Węgorzewie, czyli miastach najbardziej przebudowanych oraz o najniższych ocenach estetyki przestrzeni publicznej. Wśród opinii negatywnych warto przytoczyć fragment wypowiedzi jednego z mieszkańców Mrągowo, który zwraca uwagę na powierzchowny charakter wielu przedsięwzięć określanych jako rewitalizacja i podkreśla konieczność działań społecznych i naprawczych: „rewitalizacja jest u nas podjęta jako odnowienie zabudowy, a to powinno być rozumiane jako przywrócenie do życia, bo są ulice z dużą liczbą bezrobotnych, emerytów,

gdzie zanika powoli działalność gospodarcza. Takie ulice to centrum miasta, np.: Warszawska, Królewiecka, Roosevelta” (germanista, 39 lat, Mrągowo).

Najczęściej jednak pojawiały się głosy dotyczące technicznej strony prowadzonych działań – wymiany nawierzchni placu rynkowego oraz wycinki drzew w centrum (na rynkach i w parkach miejskich): „(...) zły remont rynku głównego. Była gładka nawierzchnia i można było swobodnie jeździć wózkiem z dzieckiem a teraz jest kamień i nie podoba mi się. Nie pasuje wycinka drzew z parku miejskiego, nie podoba mi się to, że wszystko jest w kostce” (emerytowany kierowca, 84 lata), a także konieczności odbudowy historycznej tkanki. Respondenci byli też zapytani o największą przeszkodę w rozwoju miasta (ryc. 3). Zdaniem 28% badanych główną barierą jest brak pracy i finansów (po 15%) oraz brak przemysłu i infrastruktury (po 12%). Łącznie daje to 67% wszystkich opinii. Pojawiały się ponadto odpowiedzi zwracające uwagę na zbyt małą liczbę inwestycji, ucieczkę młodych ludzi do większych ośrodków (po 7%) oraz brak miejsc rozrywki i wypoczynku. Jedynie 5% badanych nie widzi przeszkód rozwojowych dla swojego miasta (ryc. 3). Brak przeszkód stwierdziły pojedyncze osoby jedynie w Mrągowie, Giżycku i Gołdapi. Odpowiedzi te w dużej mierze pokrywają się z ogólną sytuacją społeczno-gospodarczą i demograficzną małych i średnich miast województwa (Strategia rozwoju... 2013, Analiza relacji funkcjonalno-przestrzennych... 2019).

Ryc. 3. Struktura procentowa odpowiedzi respondentów na pytanie o największe przeszkody w rozwoju badanych miast

Źródło: opracowanie własne.

Wnioski

Zebrany materiał zdaniem autora pozwolił na realizację zamierzonych celów. W analizowanych miastach na pierwszy plan wysuwają się kwestie ekonomiczne,

społeczne i demograficzne. Niebagatelne znaczenie mają także opisane problemy przestrzenne, oddziałujące na różne sfery życia miast i mieszkańców. Skala potrzeb i liczba sytuacji kryzysowych na różnych płaszczyznach funkcjonowania miast regionu jest bardzo duża. Zasygnalizowane przez respondentów główne problemy i bariery rozwojowe równocześnie są odpowiedzią na pytanie, co zmienić, aby było lepiej. Ogromna praca została już wykonana. Szczególnie wyraźne jest to na płaszczyźnie przestrzennej. Miasta mazurskie stają się coraz bardziej atrakcyjne wizualnie, a poziom wyposażenia w infrastrukturę wzrasta. Działania powinny być kontynuowane i intensyfikowane, ale warto zastanowić się nad właściwą alokacją sił, środków oraz kierunków dalszych inwestycji. Badani mieszkańcy pokreślali potrzebę wdrażania rewitalizacji społecznej i funkcjonalnej, uzupełniającej prowadzoną rewaloryzację zabudowy (Leszkowicz-Baczyński 2017).

Zidentyfikowane w toku badań czynniki wpływające na percepcję rewitalizacji przez mieszkańców to przede wszystkim skala i zakres realizacji LPR, działania lokalnych władz, walory krajobrazowe miasta, ale także spuścizna historyczna w postaci zniszczeń wojennych i zabudowy modernistycznej. Duże znaczenie ma również potencjał gospodarczy i społeczno-demograficzny miasta, perspektywy rozwojowe oraz stopień rozwoju funkcji turystycznej. Mieszkańcy w zdecydowanej większości popierają proces rewitalizacji miast i działania władz lokalnych w tym zakresie. Zauważają zachodzące zmiany w przestrzeni i wyrażają zadowolenie z poprawy estetyki i infrastruktury komunalnej, szczególnie w okresie po wstąpieniu Polski do UE. Zdaniem autora zmienia się też jakość życia i poczucie tożsamości lokalnej. Równocześnie dostrzegane są mankamenty i niedociągnięcia prowadzonych zabiegów, które jednak nie burzą całościowej pozytywnej opinii na temat zachodzących procesów. Cechy indywidualne respondentów, jakie miały największy wpływ na udzielane odpowiedzi, to przede wszystkim wykształcenie i wiek. Osoby z wyższym wykształceniem wykazywały większe zainteresowanie i wiedzę dotyczącą funkcjonowania miasta i analizowanych w wywiadzie zjawisk. Młodszy respondenci częściej krytycznie oceniali PRL i zabudowę z tego okresu. Chętnie wypowiadali się o konieczności odbudowy historycznej tkanki. Osoby starsze patrzyły na opisywane zjawiska z większym dystansem i doceniały wysiłek władz oraz efekty realizacji programów rewitalizacji. Jak wykazały badania, najtrudniejsza sytuacja w przestrzeni miejskiej występuje w ośrodkach najbardziej zniszczonych w okresie II wojny światowej i późniejszej przebudowy, tj. w Piszku, Gołdapi i Węgorzewie. Szczególnie widoczne jest to w Węgorzewie, gdzie zabudowa centrum w znacznej mierze nie została odbudowana do dziś. Pokazuje to dobitnie, że wiele problemów architektonicznych i urbanistycznych minionego ustroju nadal nie jest rozwiązanych. Respondenci wskazywali przede wszystkim na chaos urbanistyczny, dysonanse architektoniczne, niską estetykę zabudowy modernistycznej i rozlewanie się miast. Odpowiadając na pytanie sformułowane jako cel pomocniczy we wstępie artykułu, należy stwierdzić, że zróżnicowana skala zniszczeń po II wojnie światowej i socjalistyczna przebudowa wybranych miast nadal mają duże znaczenie dla współczesnych procesów rewitalizacji oraz percepcji zachodzących przemian przez mieszkańców. Porównanie założeń lokalnych programów rewitalizacji z opiniami respondentów na temat realizowanych

działań wskazuje, że warto podjąć szersze działania w tym zakresie na płaszczyźnie przestrzennej. Część z zarysowanych przez mieszkańców problemów z pewnością udałoby się rozwiązać poprzez odpowiednie zmiany o charakterze modernizacyjnym i rewitalizacyjnym. W przypadku projektów o charakterze obszarowym działania te mogą okazać się niewystarczające. W obecnej sytuacji ekonomicznej, społecznej i prawnej nierealne wydaje się wyburzenie istniejącej zabudowy na szerszą skalę. Możliwe jest natomiast częściowe odtworzenie historycznej tkanki w wybranych miejscach. Na Mazurach oraz na całych Ziemiach Odzyskanych nie brakuje miejscowości, których śródmieścia nie zostały odbudowane do dzisiaj (Wysocki 2009). W grę wchodzi dwie możliwości działania – odtwarzanie czyli rekonstrukcja dawnej tkanki, bądź odbudowa we współczesnym stylu, jedynie w nawiązaniu do historycznego ducha (Lubocka-Hoffmann 2004). Jest to zagadnienie bardzo złożone i wielopłaszczyznowe, co w pewnym stopniu znalazło odzwierciedlenie w wypowiedziach respondentów. Niestety jego analiza zdecydowanie przekracza ramy prezentowanego artykułu. W tym miejscu warto zauważyć, że społeczna i branżowa dyskusja, a nawet rekonstrukcja przedwojennej zabudowy mają obecnie miejsce w kraju i za granicą (Petrus 2009, Bugalski 2014, Kęsik 2015, Węclawowicz-Gyurkovich 2018). Mazurskie miasta także doczekały się pierwszych rekonstrukcji zabytkowej tkanki. Przykładem może być Ostróda, gdzie wykonano rekonstrukcję przedwojennej bryły ratusza (Godlewski 2017). Z badanych ośrodków pierwsze kroki zrobiło także Giżycko poprzez częściową rekonstrukcję przedwojennego otoczenia zamku pokrzyżackiego. Na pełną ocenę zachodzących obecnie procesów przyjdzie nam jeszcze poczekać. Jak pisze Kołsut (2017, s. 42): „cierpliwość powinna być podstawową cechą oceny zmian społecznych i gospodarczych”. Nowy okres finansowania stwarza znakomitą okazję do refleksji nad potrzebami i możliwościami rewitalizacji ośrodków miejskich. W tym kontekście badania urbanistyczne i społeczne przemian przestrzennych miast regionu znajdują silne uzasadnienie praktyczne.

Literatura

- Bogdański M. 2019. Ewolucja bazy ekonomicznej małych miast wybranych województw. *Zarządzanie Publiczne* 21(46): 149–170.
- Dembicka-Niemiec A., Szafranek E. 2016. Działania rewitalizacyjne w polityce rozwoju regionalnego i lokalnego. *Gospodarka Narodowa*, 5(285): 115–140.
- Farelnik I. 2013. Finansowanie programów rewitalizacji obszarów miejskich (<https://www.portal-samorzadowy.pl/raport/finansowanie-programow-rewitalizacji-obszarow-miejskich,45400.html>; dostęp: 10.03.2020).
- Jarczewski W., Kułaczowska A. (red.) 2019. Raport o stanie polskich miast. Rewitalizacja. Obserwatorium Polityki Miejskiej IRMiR.
- Kaczmarek S. 2015. Skuteczność procesu rewitalizacji. Uwarunkowania, mierniki, perspektywy. *Studia Miejskie*, 17: 27–35.
- Kęsik G. 2015. Polityka wobec miejskich przestrzeni historycznych w Polsce i w Niemczech. [W:] K. Ziemer (red.), *Pamięć i polityka wobec dziedzictwa kulturowego w Polsce i w Niemczech*. Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa, s. 94–116.
- Kołsut B. 2017. Główne problemy i wyzwania rewitalizacji miast w Polsce. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 39: 29–46.

- Leszkowicz-Baczyński J. 2015. Rewitalizacja społeczna jako odpowiedź na problemy obszarów miejskich. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Sociologica*, 52: 95–108.
- Lubocka-Hoffmann M. 2004. Miasta historyczne zachodniej i północnej Polski. Zniszczenia i program odbudowy. Oficyna Wydawnicza Excalibur, Bydgoszcz.
- Lubocka-Hoffmann M. 2008. Doktryna konserwatorska a odbudowa miast. *Studia Elbląskie*, 9: 241–249.
- Mordwa S. 2003. Percepcja miast Polski Środkowej. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Olejnik I., Kaczmarek M., Springer A. 2018. Badania jakościowe. Metody i zastosowanie. CeDeWu, Warszawa.
- Petrus K. 2009. Rekonstrukcja i adaptacja zniszczonych wojną budowli mieszczkańskich po 1945 roku. *Czasopismo Techniczne*, 13(106): 133–156.
- Runge J. 2007. Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej – elementy metodologii, wybrane narzędzia badawcze. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Rykiel Z. red. 1991. *Studia z geografii społecznej. Dokumentacja Geograficzna*, 3–4.
- Silverman D. 2009. Interpretacja danych jakościowych. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Ślodyczk J. 2003. Percepcja przestrzeni w badaniach geograficznych. [W:] P. Kowalski (red.), *Wędrować, pielgrzymować, być turystą. Podróż w dyskursach kultury*. Wydawnictwo UO, Opole.
- Suchta J., Drońska A., Cellmer A. 2007. Rola dużych i średnich miast województwa warmińsko-mazurskiego w procesie rozwoju regionu. *Acta Scientiarum Polonorum. Administratio Locorum*, 6(1): 5–20.
- Szafrńska E. 2003. Percepcja przestrzeni regionu łódzkiego w środowisku władz samorządowych. *Łódzkie Towarzystwo Naukowe*, s. 32.
- Szczyńska M., Świdorski A. 2017. Idea miast dobrego życia – Cittaslow. Diagnostyka możliwości przystąpienia miasta Sierakowa do sieci Cittaslow w kontekście procesów rewitalizacyjnych. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 39: 155–173.
- Tobiasz-Lis P. 2014. Geografia percepcji. Osiągnięcia, problemy i perspektywy. [W:] W. Maik, K. Rembowska, A. Suliborski (red.), *Dorobek polskiej geografii po konferencji w Radzynie. Ocena krytyczna. Podstawowe Idee i Koncepcje w Geografii*, 8: 127–141.
- Węclawowicz-Gyurkovich E. 2018. Powroty do przeszłości w centrach miast historycznych. *Wiadomości Konserwatorskie*, 56: 31–32.
- Wysocki J. (red.) 2009. Dziedzictwo kulturowe Warmii–Mazur–Powiśla. Stan zachowania, potencjały i problemy. *Warmińsko-Mazurskie Biuro Planowania Przestrzennego*.

Wybrane materiały źródłowe, źródła internetowe

- Analiza relacji funkcjonalno-przestrzennych między ośrodkami miejskimi i ich otoczeniem. Raport cząstkowy. Komponent 1. Potencjał społeczno-gospodarczy i funkcje miast. Województwo warmińsko-mazurskie. 2019. Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego PAN – Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ.
- Cittaslow – inna strona nowoczesności (<https://cittaslowpolska.pl/index.php/pl/>; dostęp: 21.03.2020).
- Bank Danych Lokalnych, Główny Urząd Statystyczny (<https://bdl.stat.gov.pl/>; dostęp: 20.03.2020).
- Biuletyn Informacji Publicznej (<https://www.bip.gov.pl/>; dostęp: 05.10.2019)
- Gimbut M. 2006. Mrągowo – pionier rewitalizacji (<https://samorząd.pap.pl/kategoria/archiwum/mragowo-pionier-rewitalizacji>; dostęp: 20.03.2020).
- Godlewski A. 2017. 10 ciekawostek o ostródzkim Starym Ratuszu (<https://www.naszaostroda.pl/index.php/historia/74-budynki-z-historia/998-10-ciekawostek-o-ostrodzkim-starym-ratuszu>; dostęp: 13.03.2020).
- Lokalny Program Rewitalizacji Giżycka 2016–2023. 2018. Warmińsko-Mazurska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A. w Olsztynie.
- Lokalny Program Rewitalizacji Gminy-Miasto Działdowo na lata 2015–2020. 2016. Załącznik do uchwały nr XVIII/162/16 Rady Miasta Działdowo z dnia 25 kwietnia 2016 r., Działdowo–Cieszyn.
- Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Mrągowo. 2016.
- Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Pisz na lata 2016–2023. 2016. Warmińsko-Mazurska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A. w Olsztynie.
- Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Pisz. 2009. Urząd Miejski w Pisz.

- Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Węgorzewa na lata 2017–2020. 2017. Gmina Węgorzewo – Atrium Grupa Doradcza.
- Polska w liczbach (<http://www.polskawliczbach.pl/>; dostęp: 15.03.2020).
- Ponadlokalny Program Rewitalizacji sieci miast Cittaslow.
- Potencjał miast województwa (prezentacja wyników opracowania). Wersja 3.12.2018 r. Warmińsko-Mazurskie Biuro Planowania Przestrzennego.
- Program rewitalizacji obszaru w gminie Gołdap. 2016. Cittaslow.
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014–2020. 2018. Załącznik nr 2 do uchwały nr 60/1133/18/VI Zarządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 27 grudnia 2018 r.
- Serwis Regionalnego Programu Województwa Warmińsko-Mazurskiego (<https://rpo.warmia.mazury.pl/>; dostęp: 21.03.2020).
- Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025. 2013. Zarząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.
- Uchwała nr XXXV/304/17 Rady Miasta Działdowo z dnia 26 października 2017 r. w sprawie zmiany uchwały nr XVIII/162/16 Rady Miasta Działdowo z dnia 25 kwietnia 2016 r. w sprawie przyjęcia Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy-Miasto Działdowo na lata 2015–2020.
- Założenia Aktualizacji Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Województwa Warmińsko-Mazurskiego do roku 2025. 2019. Zarząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.

Processes of revitalisation and revalorisation of selected masurian towns and it's perception by inhabitants

Abstract: A characteristic feature of the morphology of Masurian cities, except the historic architecture and spatial layouts, is the significant scale of destruction of World War II and the legacy of socialist reconstruction. After 1989, in the new social and economic realities, renewal actions were taken. The main aim of the article, apart from the characteristics of the revitalisation and revalorisation of the studied towns, is to learn the opinions of their inhabitants about these processes. Six Masurian towns with different scale of war damage, forms of reconstruction and renewal were selected for analysis. The main analytical material are in-depth interviews with the inhabitants. The respondents positively assess the gradual improvement of the aesthetics and functionality of urban space, at the same time drawing attention to spatial disorder, the effects of the socialist period spatial planning and contemporary barriers to development.

Key words: Masuria, revitalisation, revalorisation, perception, qualitative studies